

ВПЛИВ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Сидоренко О. Б.,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної і соціальної

психології та психотерапії

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

Федоренко А. Ф.,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної і соціальної

психології та психотерапії

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

Негативні суспільні явища сьогодення, зокрема: політична і соціальна нестабільність, загальна пандемія, відсутність правових гарантій, невизначеність майбутнього, провокують і підвищують прояви конфліктної поведінки серед населення. Значної трансформації зазнала і конфліктна підліткова взаємодія, яка безпосередньо залежить від стилів сімейного виховання. На сьогоднішній день гостро стоїть проблема виховання підлітків, адже саме батьківське ставлення до дитини в подальшому визначає і стиль поведінки в системі міжособистісних відносин.

Процес входження дитини в соціальне середовище відбувається під впливом батьків та тієї атмосфери, що склалася в сім'ї. Родині належить основна

роль у формуванні та розвитку особистості, моральних норм і життєвих принципів дитини. Сім'я заохочує одні особисті прагнення, одночасно перешкоджаючи іншим, задовольняє або ігнорує особистісні потреби, структурує можливості досягнення безпеки, задоволення і самореалізації.

Проблеми сімейного виховання загострюються в період підліткового віку. Відбувається зіткнення суперечливих тенденцій: з одного боку, прагнення батьків бачити свою дитину незалежною і самостійною, а з іншого високе прагнення контролювати життя своєї дитини. Існування таких суперечностей дає можливість припустити, що відсутність позитивних механізмів соціалізації в суспільстві призводить до деструктивних проявів у поведінці підлітків.

О. І. Власова (Власова, 2005) зазначає, що підлітковий вік традиційно відноситься до кризового періоду онтогенезу, оскільки він є перехідним, пов'язаним з активним психофізіологічним розвитком, статевим дозріванням, в поведінці спостерігається імпульсивність, емоційна нестабільність, підвищена вразливість до впливів навколишнього середовища. Все це призводить до неадекватних реакцій, конфліктності та агресивності у взаєминах з оточуючими, суперечливості в діях та вчинках, які сприймаються дорослими як відхилення від суспільних норм та правил поведінки.

У психічно нестійких підлітків відсутні адекватні способи подолання труднощів, тому іноді спостерігається явище самоіндукції негативного емоційного напруження: дезорганізовану поведінку посилює стресовий стан, який призводить до виникнення «хвилі дезорганізації».

Вищеописана зовнішня сторона вікових змін супроводжується об'єктивним виникненням у підлітка почуття дорослості, що є центральним новоутворенням даного вікового періоду, яке виражається в бажанні підлітка, щоб дорослі та однолітки ставилися до нього як до дорослого. Почуття дорослості і тенденція до нього виникає через авторитарну систему виховання, а також за умови значної свободи і самостійності. У підлітковому віці дитина

претендує на рівноправне спілкування, в іншому випадку – йде на конфлікти, відстоюючи свою позицію (Дуткевич, 2012).

Причиною більшості міжособистісних конфліктів за участю підлітка є протиріччя між ставленням дорослого до особи підліткового віку як до дитини і мірою власної дорослості в уявленнях підлітка. Дитина демонструє свою конфліктну протидію у формі неслухняності, грубості, впертості, агресивності. Прояви такої поведінки мають особливо демонстративний характер, оскільки можливості підлітка в діяльності й міжособистісній взаємодії розширюються. Коли дорослі неадекватно реагують на конфлікти з дитиною підліткового віку, то вона стає замкненою, відмовляється від спілкування з ними, живе так в званому «своєму світі», тобто виникає конфліктна ситуація, що передують конфліктній поведінці (Власова, 2005; Дуткевич, 2012). Конфліктна взаємодія розуміється нами як сукупності психологічних особливостей особистості підлітка, що спонукають його активніше та частіше залучатися в конфлікт з оточуючими.

Варто відмітити, що через деструктивні сімейні відносини підлітку важко засвоювати і апробувати соціальні ролі, що відповідно провокує виникнення міжособистісних та внутрішньо особистісних конфліктів. Тому, при спілкуванні з дітьми підліткового віку батькам необхідно враховувати їх індивідуально-психологічні особливості та демонструвати конструктивні стилі сімейного виховання (Дмитренко, 2001; Ерніязова, 2002).

Сімейне виховання – це така взаємодія батьків із дітьми, яка ґрунтується на родинній емоційній близькості, сімейній гармонії, любові, турботі, повазі та захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості дитини. Це всебічний розвиток особистості, що поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість. У сім'ї формуються основи характеру дитини, її ставлення до оточуючого світу, до моральних, ідейних і культурних цінностей (Томашевська, 2013; Фатєєва, 2009).

В психологічній літературі стиль сімейного виховання визначається як багатовимірне утворення, яке включає ставлення батьків до дитини та переживання цього ставлення (емоційний компонент), особливості сприймання і розуміння характеру дитини, її вчинків (когнітивний компонент), поведінкові стереотипи, які практикуються стосовно дитини (поведінковий компонент).

Науковці (Дмитренко, 2001; Ерніязова, 2002; Томашевська, 2013; Фатєєва, 2009) виділяють типології стилів сімейного виховання, в основі яких відображені особливості сімейних та міжособистісних взаємин. Такі стосунки виражають ставлення батьків до дитини, як до індивідуальності, її способу мислення та виду діяльності; застосування методів покарання та заохочення; особливості формування моральних принципів, переконань; засвоєння певних норм та правил поведінки; ставлення до людей та суспільства.

Так, С. О. Томашевська (Томашевська, 2013) зазначає, що найпоширенішим в психолого-педагогічних дослідженнях є поділ стилів сімейного виховання на демократичний (авторитетний), авторитарний, ліберальний (поблажливий) та індиферентний (байдужий).

Демократичний (авторитетний) стиль характеризується наявністю комфорту в сім'ї: гармонійні стосунки між батьками і дитиною, взаємна повага і підтримка, ставлення до дитини як до окремої особистості, урахування її індивідуальних особливостей, потреб. Високий рівень контролю у сім'ї поєднуються з визнанням і заохоченням індивідуальності дитини. У сім'ї панують демократичні взаємостосунки: батьки не використовують фізичні покарання і психологічні приниження, утримуються від проявів агресії й неповаги, використовують методи переконання та заохочення.

Авторитарному стилю властивий гіперконтроль батьків за життям дітей (діяльністю, поглядами, навіть почуттями), обмеження їхньої самостійності й ініціативності. Сімейні взаємини побудовані на основі беззаперечної і одноосібної батьківської влади, яка супроводжується, завищеними вимогами, жорсткими заборонами і суворими фізичними і психологічними покараннями.

Авторитарні методи виховання формують у дітей механізм чіткого зовнішнього контролю: відсутність загрози покарання провокує неконтрольовану, конфліктну поведінку з боку підлітків до батьків і оточуючих. Якщо батьки надають перевагу авторитарному стилю сімейного виховання, то спілкування у родині зазвичай зводиться до мінімуму. Таке батьківство виховує боязких, ригідних, вороже налаштованих, безініціативних, дратівливих і конфліктних особистостей. Конфліктна поведінка особливо яскраво проявляється у підлітковому віці, а саме, підлітки виявляють бунтарство й непокору і при першій можливості спрямовують на інших її сигнали.

Можна сказати, що не єдиною перевагою ліберального (поблажливого) стилю сімейного виховання є теплі, близькі стосунки між членами родини, батьки повністю відкриті для спілкування з дітьми, проте відсутність елементів контролю й керівництва, заборон та обмежень призводять до втрати батьківського авторитету та права на лідерство. При його застосуванні батьки не надають дитині потрібної допомоги і підтримки в будь-якій діяльності, провокуючи виникнення в неї почуття незахищеності та тривоги. Цей стиль зазвичай виховує інфантильних, агресивних, імпульсивних, невибагливих до себе, конфліктних з оточуючими особистостями. У підлітковому віці поблажливий стиль сімейного виховання може сприяти відкритій конфронтації підлітків із оточуючими та бути причиною їх участі в асоціальних групах.

Для індиферентного (байдужого) стилю сімейного виховання характерні «прохолодні» взаємини між дітьми та батьками. Останні не виявляють бажання у спілкуванні з нащадками, демонструють емоційну байдужість щодо дитини. Батьківське активне виховання відсутнє, не має системи контролю, обмежень, покарань і заохочень, байдужі до потреб і бажань дитини. Таке виховання сприяє виникненню у дітей відхилень у психічному розвитку та різноманітних психосоматичних захворювань, що спонукають до підліткової некерованості, невпевненості у собі, конфліктної взаємодії та асоціальної поведінки (Фатєєва, 2009).

Іншою сферою прояву конфліктної поведінки в підлітковому віці є спілкування з однолітками. Підлітки вбачають у спілкуванні з ровесниками власне особисте життя, де кожен діє самостійно і відповідає за свої вчинки. Найважливіша потреба дитини в підлітковому віковому періоді розвитку – прагнення до спільної взаємодії з ровесниками й бажання бути визнаними, прийнятими групою. Можна зазначити, що для підлітків важливо не просто бути разом з однолітками, а бути активним учасником міжособистісної взаємодії, брати участь у всіх сферах соціального життя. Тому, основними факторами конфліктної поведінки виступають самооцінка, рівень домагань і статус в групі або колективі, на рівень розвитку яких в першу чергу впливає стиль сімейного виховання, та родинні відносини у сім'ї (Гірник, 2010; Коротецька, 2001).

В якості ще однієї основи конфліктної поведінки підлітків виступає неадекватність сформованих уявлень про оточуючих, яке є тенденцією до самоствердження за рахунок інших, яке провокує у міжособистісних відносинах їх неадекватне сприйняття та надає такій взаємодії негативних оцінок. Причиною такого явища є відсутність належного взірця для наслідування з адекватною поведінкою серед близького оточення дитини, тобто із сім'ї. Саме сім'я вирішальним чином визначає умови життя індивіда, які впливають на поведінку дитини в цілому та конфліктної поведінки зокрема. Криза в сім'ї та деструктивні стилі виховання призводять до спотворення ідеалів, що провокує спочатку зміну поведінки в підлітків, а потім морального обличчя і життєвих установок.

Таким чином, хочемо констатувати, що існує залежність між стилем сімейного виховання і конфліктною поведінкою у дітей підліткового віку. Зокрема, дослідження Г. І. Святенко (Святенко, 2001) свідчать, що жорстокі покарання батьків пов'язані з відносно високим рівнем конфліктності у дітей, а недостатній контроль з боку батьків корелює з високим рівнем асоціальності, і часто супроводжується конфліктною поведінкою. Використання по відношенню до дитини непослідовних покарань провокує виникнення у неї агресії й конфлікту. Батьки, які погрожують покаранням, але не здійснюють свої погрози

на практиці, вчать дитину ігнорувати їх самих. Також автор зауважує, що істотною умовою розвитку агресії є фрустрація, яка виникає при відсутності батьківської любові і при постійному застосуванні покарання з боку одного або обох батьків (Фатеева, 2009).

Отже, можна зробити висновок, що у міжособистісній взаємодії дітей підліткового віку відбувається загострення відносин між ними та іншими людьми, що ґрунтується на сенситивному ставленні до власної гідності, до рівноправних стосунків з оточуючими і дорослий повинен стати ініціатором конструктивних змін у цій конфліктній взаємодії. А розпочинати ці зміни необхідно через знаходження тієї міри самостійності підлітка, яка відповідала б його потребам і можливостям, соціальним вимогам до нього і дозволяла б батькам впливати на дитину підліткового віку обираючи конструктивні стилі сімейного виховання. Адже прояв конфліктної поведінки визначається, в першу чергу, умовами та стилями сімейного виховання.

Література:

- [1] Власова, О. І. (2005). *Педагогічна психологія*. Либідь.
- [2] Гірник, А. М. (2010). *Основи конфліктології*. Києво-Могилянська академія.
- [3] Дмитренко, А. К. (2001). *Психологія сімейного виховання*. Прут.
- [4] Дуткевич, Т. В. (2012). *Дитяча психологія*. Центр учбової літератури.
- [5] Ерніязова, В. (2002). Стиль сімейного виховання і майбутнє дитини. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 3, 224-228.
- [6] Коротецька, Н. Ф. (2001). Теоретичні питання конфліктних ситуацій (огляд наукових досліджень). *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*, 27, 29-34.
- [7] Святенко, Г. І. (2001). Підготовка до сімейного життя, формування молодих сімей та репродуктивна поведінка молоді. (О. Балакіревої, О. Яременка, Ред.). *Молодь України у дзеркалі соціології*. (С. 48-60). УІСД.

- [8] Томашевська, С. О. (2013). *Стили сімейного виховання*. Rusnauka. http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Pedagogica/3_133061.doc.htm
- [9] Фатєєва, К. В. (2009). Роль сімейного виховання у формуванні особистості. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки», 1 (52), 209-213.*